

Kutno. Znaki szczególne miasta

*„...który to Extrakt Kontraktu pieczęcią miejską utwierdzony podpisuję”.
Zapomniana pieczęć miasta Kutna ze św. Wawrzyńcem 1766-1811¹.*

¹ Cytat zaczerpnięty z dokumentu z 1791 r. potwierdzającego wypis z akt dawnych. Archiwum Państwowe w Płocku Oddział w Kutnie (dalej APK) Hipoteka w Kutnie sygn. 2495

Obraz św. Wawrzyńca w kościele pod jego wezwaniem w Kutnie

Kościół parafialny pod wezwaniem św. Wawrzyńca w Kutnie

Pierwotnie święty Wawrzyniec był patronem kościoła parafialnego w Kutnie, którego udokumentowana historia sięga roku 1301. W dokumencie darowizny kościołowi gnieźnieńskiemu dóbr Choczesowo wymieniony jest Michał „*rectore ecclesie de Cuthno*”. Dokument ten jest znany z odpisu znajdującego się w Archiwum Kapituły Metropolitarnej w Gnieźnie².

---

² *Archiwum Kapituły Metropolitarnej w Gnieźnie², Księga przywilejów. s. 53 verso.*

„Ogniem palony, lecz mężnego ducha”

Święty Wawrzyniec (łac. Laurentius) jest jednym z męczenników kościoła katolickiego, patronem ubogich, piekarzy, kucharzy, bibliotekarzy. Uważano też, że daje ochronę przed pożarami.

W czasie panowania cesarza Waleriana (253 - 260), kiedy wybuchło nowe prześladowanie chrześcijan, to właśnie jemu papież Sykstus II powierzył administrację dóbr kościelnych oraz opiekę nad ubogimi Rzymu. W 258 roku po zamordowaniu papieża, nie aresztowano przyszłego świętego, aby wydobyć od niego wiadomości o stanie majątku kościelnego. Czyniono wysiłki, aby zmusić go do przekazania tegoż na rzecz władz cesarstwa. Diakon spodziewając się aresztowania i tortur, rozdał wszystkie pieniądze kościelne ubogim, a kiedy sędzia nakazał mu wydać skarby kościelne, ten zebrawszy obdarowanych ubogich powiedział, że właśnie ci ludzie są tymi poszukiwanymi skarbami. Sędzia nakazał diakona siec biczami, a następnie rozłożyć go na kracie i tak przypalać ciało, aż męczony odpowie na zadawane pytanie. Święty nie załamał się podczas męczeństwa, nie wyparł się wiary i oddając za nią życie 10 sierpnia 258 r.

Fragment hymnu z *Nieszporów* dotyczący Świętego zaczyna się słowami: „Ogniem palony, lecz mężnego ducha”

Pieczenie i dokumenty miejskie

Pieczenie miejskie były symbolem samorządu sprawowanego przez władze miasta już w okresie średniowiecza.

Pieczenie miejska pojawiała się zazwyczaj wraz z dokumentem lokacyjnym. Od początku XIV wieku w wyobrażeniu pieczętnym zaczęto stosować herby miast. Najczęściej więc herb i pieczęć miasta posiadają tę samą treść. Pieczenie od czasów średniowiecza, zarówno królewskie, miejskie, czy kościelne służyły do uwierzytelnienia dokumentów. Zaopatrzone we właściwe elementy, takie jak legenda, czyli napis i wyobrażenie napieczętno, po odcisnięciu spełniały rolę symbolu własnościowego i rozpoznawczego. Były świadectwem wiarygodności, wykładnikiem woli właściciela oraz środkiem kontrolującym i zabezpieczającym. Rysunek stempla, inaczej ryt, był niejednokrotnie dziełem sztuki. Pieczenie wyciskane były za pomocą twardego tłoka w odpowiedniej masie plastycznej lub farbie. Uszkodzenie pieczęci pozbawiało dokument autentyczności i unieważniało go.

Pieczenie kościoła parafialnego w Kutnie jest jednak dużo starsza niż pieczęć miejska, dla której była pierwowzorem. Zachowane odciski tej pieczęci z początku XIX wieku przedstawiają stojącą postać św. Wawrzyńca w promienistej aureoli z atrybutami jego męczeństwa, czyli rusztu i liścia palmowego.

Odmienne niż w pieczęciach miejskich rysunek pieczęci- głowa świętego w aureoli -zachodzi na legendę pieczęci. Napis umieszczony koncentrycznie w otoku jest prawie nieczytelny poza słowem SIGILLUM. Jednak porównując pieczenie parafii kutnowskiej z późniejszego okresu, można pokusić się o odtworzenie napisu tej legendy, który brzmi: **/ SIGILLUM ECCLESIAE PAROCHIALIS KUTNENSIS

Pieczęć parafii pod wezwaniem św. Wawrzyńca w Kutnie z 1810 r. (odciski wykonane w tuszu i przez papier) APK, Akta Sądu Pokoju w Kutnie, sygn. 20

Burmistrz Kutna Tomasz Klepa i sfragistyka.

Odtworzeniem dziejów herbów i pieczęci miasta Kutna jako pierwszy zajął się w okresie XX-lecia międzywojennego burmistrz Kutna Tomasz Klepa, który na łamach *Tygodnika Kutnowskiego* przedstawił rezultaty kwerendy przeprowadzonej na jego prośbę przez prof. Mariana Gumowskiego znanego poznańskiego historyka i jednocześnie sfragistyka³. Profesor Gumowski odnalazł wówczas tylko dwa odciski kutnowskich pieczęci miejskich w Muzeum Hutten – Czapskich w Krakowie (obecnie Muzeum Narodowe). Pierwsza z nich, średniowieczna przedstawiała dwa dziki stojące na tylnych łapach rozdzielone sękatym pniem, druga renesansowa dwa lwy wsparte na szczepie winorośli. Wiedzano wówczas również o herbie miasta nadanym przez króla Stanisława Augusta Poniatowskiego w przywileju lokacyjnym z 1766 roku, przedstawiającym św. Wawrzyńca patrona kościoła parafialnego w Kutnie⁴.

Oryginał tego przywileju znajduje się obecnie w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, niegdyś zaś przechowywany był w siedzibie magistratu miasta w specjalnie sporządzonej skrzyni, w której trzymano najważniejsze dokumenty miejskie i pieczęcie. Skrzynia ta zamykana była na dwa zamki, do których klucze posiadali po jednym, burmistrz i jeden z ławników⁵.

³ Tygodnik Kutnowski 1922 rok, nr 51, s. 4.

⁴ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Dokumenty pergaminowe, nr 1490.

⁵ APK, Akta miasta Kutna, sygn. 69.

A oto fragment wspomnianego przywileju lokującego miasto na prawie magdeburskim wystawionego dla właściciela miasta Andrzeja Zamoyskiego przez Stanisława Augusta Poniatowskiego w 1766 r.

*Miasto takowym sposobem urzędzone Mianować się Kutno wiecznymi czasy **na znak zaś Pieczęć Patrona Kościoła mieysca Tamecznego Wawrzyńca Świętego z literami jak tutaj wryto do stwierdzenia aktów, listów, spraw miejskich mieć używać będzie**, aby zaś dobrym, przyzwoitym porządzeniem miasto ufundowane było Mocą i Powagą Naszą Królewską Prawo Theutońskie, które się magdeburskiem nazywa także i inne wszelkie Wolności i Prerogatywy, których miasta koronne zażywają Łaskawie nadajemy (...)*

W tekst dokumentu wpisany jest wzór tej pieczęci. Przedstawia on postać męczennika z liściem palmowym w prawej dłoni, jako symbolem zwycięstwa. W tle za postacią znajduje się krata – miejsce kaźni św. Wawrzyńca umęczonego na rozpalonych ogniach. Całość opleciona jest ozdobnym wieńcem. Na polu pieczętnym ulokowany został napis: PIECZĘĆ MIASTA KUTNA.

Wzór pieczęci miejskiej z przywileju lokacyjnego z 1766 roku

W trakcie wówczas przeprowadzonej kwerendy nie odnaleziono jednak żadnego odcisku tej pieczęci i dlatego zapewne burmistrz Klepa błędnie stwierdził, iż pieczęć z wyobrażeniem św. Wawrzyńca była wyłącznie pieczęcią parafii kutnowskiej. Prawdopodobnie odciski tej pieczęci nie były wówczas znane. Pamięć i wiedza o ostatniej pieczęci miasta po ponad stu latach od czasu, kiedy użyto jej po raz ostatni (prawdopodobnie ok. 1811 rok) musiała być nikła, skoro burmistrz Klepa właśnie w ten sposób odniósł się do pieczęci z dokumentu lokacyjnego. Nie sprawdzono wówczas żadnych starych dokumentów ani w archiwum miejskim, ani w archiwum sądowym. A wydaje się wielce prawdopodobne, że dokumenty z tego okresu mogły jeszcze znajdować się jeszcze w archiwum miejskim, ponieważ do Archiwum Państwowego w Łodzi zostały przekazane dopiero po 1945 roku,

Dzisiaj z całą pewnością możemy stwierdzić, że burmistrz Klepa mylił się. Pieczęć przedstawiająca św. Wawrzyńca była nie tylko pieczęcią kościoła parafialnego, ale również pieczęcią władz miasta Kutna. Jej odciski zachowały

się na nielicznych dokumentach hipoteki kutnowskiej i w aktach miejskich dziś przechowywanych w Archiwum Państwowym Oddział w Kutnie.

Pieczęć z nadania polskiego króla w pruskich dokumentach

Najstarszy odcisk pierwotnego tłoku pieczętnego zachowany jest w postaci pieczęci opłatkowej i odcisku w czarnym tuszu ⁶. Jest on bardzo zbliżony do pierwowzoru z przywileju królewskiego, chociaż nieco różni się od niego rysunkiem – ustawieniem postaci i niektórych elementów, co jest widoczne po porównaniu tychże poniżej przedstawionych wizerunków.

Pieczęć opłatkowa pochodzi z dokumentu z roku 1791 roku, a więc z okresu tuż przed II rozbiorem Polski w 1792 roku, po którym Kutno znalazło się pod panowaniem pruskim i włączone zostało do prowincji Prusy Południowe.

Drugi odcisk tłoka w czarnym tuszu pochodzi z dokumentu datowanego na 1795 rok. Dokument pisany jest pismem neogotyckim i prawdopodobnie z powodu braku nowych, stemplowany był starą pieczęcią miasta, tą wykonaną w 1766 roku zgodnie z przywilejem.

Na obu odciskach bardzo dobrze widoczne są wszystkie jej elementy. Była to pieczęć okrągła o średnicy 125 mm, z wyobrażeniem pieczętnym typu hagiograficznego. Ten właśnie typ pieczęci obrazowych najczęściej stosowany był w miastach. Na polu pieczętnym widnieje postać świętego w ornacie z rozpostartymi ramionami, co całej postaci nadaje układ krzyża. Na prawym ramieniu przewieszony ma manipularz, inaczej ministulę używaną w czasach przed soborowych, w trakcie sprawowania liturgii. Jego głowę okala promienista aureola. W lewej dłoni trzyma liść palmowy, w prawej zaś kratę, lub inaczej ruszt. Jako element dodatkowy, niewystępujący w pierwowzorze pojawia się w górnej kwarcie pieczęci snop promieni - symbol słońca, może gwiazdy. W symbolice kościelnej podobne znaczenie ma Chrystus.

Legenda, czyli napis pieczętny wykonany jest pismem humanistycznym, umieszczonym koncentrycznie pomiędzy prostymi liniami otokowymi. Wyrazy oddzielone są od siebie dywizorami w kształcie trójlistnej koniczyny. Napis brzmi: * PIECZĘĆ * MIASTA * KUTNA * 1766. Legenda pieczęci znakomicie oddaje tutaj moment natury politycznej i ustrojowej, dokładnie odnoszący się do lokacji miasta. Symbolika rysunku zaś jest nieco bogatsza od pierwowzoru, wzmacniając akcent religijny.

Pieczęć ta użyta na materiale typu lak lub specjalne ciasto pokryte kawałkiem papieru dawała odcisk pozytywowo. Odcisk tłoka pieczętnego w czarnym tuszu jest odciskiem negatywowym - wklęsłe elementy tłoka po odcisnięciu są białe.

---

⁶ APK, Hipoteka w Kutnie sygn. 2495 i . 2454.

Pieczęć opłatkowa

Pieczęć tuszowa.

Po drugim rozbiórze Polski, na terenach zajętych przez Prusy nie zaprzestano używania herbowych pieczęci miejskich. Władze pruskie nie zabraniały ich stosowania, a wcześniejsze tradycje herbowe wykorzystywały przystosowujące je do swoich potrzeb: około 1793r. miało powstać rozporządzenie, na mocy którego pieczęcie miast powinny zawierać oprócz

swego herbu także godło pruskie⁷. Jak świadczą przytoczone wyżej przykłady, władze Kutna nie od razu zastosowały się do owego rozporządzenia.

Pruskie pieczęcie w pruskich dokumentach.

Zmiana przynależności państwowej w 1793 roku znalazła jednak swoje odzwierciedlenie również w nowej stylistyce pieczęci miasta. Władze pruskie zachowując zasadniczą symbolikę pieczęci zmieniły pewne jej elementy oraz, co zrozumiałe, legendę wprowadzając język niemiecki. Zachowały się dwa rodzaje odcisków pieczętnych charakteryzujących kompetencje władz miejskich związane z wymiarem sprawiedliwości oraz nadzorem policyjnym.

W pierwszej odcisniętej czerwonym wosku o średnicy 35 mm w pole pieczęci wpisana została tarcza herbowa wsparta z obu stron na liściach palmowych⁸. Nad tarczą orzeł pruski z głową zwróconą w lewą stronę z rozpostartymi skrzydłami. W polu tarczy herbowej, na ruszcie kłęzący św. Wawrzyniec w aureoli, z liściem palmowym jak w poprzednich wizerunkach. Powtarza się również motyw słońca umiejscowiony w lewym, górnym rogu tarczy. W wizerunku św. Wawrzyńca wyraźnie je widoczne są zarysy nóg i szczegóły twarzy. Postać świętego oddana została w dwóch perspektywach - korpus frontalnie, nogi zaś z boku. Napis pomiędzy liniami otokowymi przypominającymi splot sznurka brzmi:

*POLIC(ei) • MAGISTRATS • SIEGEL • ZU • KUTNO.

Początek treści napisu zaznaczony jest dywizorem - rozetką w kształcie kwiatu o pięciu płatkach

---

⁷ P. Bokota, P. Bokota, *Herby miast Kujaw wschodnich i ziemi dobrzyńskiej w okresie zaborów 1793-1918*, [w:] *Herby miast polskich w okresie zaborów (1772-1918)*, pod red. S.K. Kuczyńskiego, Włocławek 1999, s. 97; S.K. Kuczyński, *Polonica heraldyczne i sfragistyczne w zbiorach leningradzkich*, *Archeion*, t. 66, 1978; s. 205.

⁸ *APK, Akta miasta Kutna, sygn. 16.*

Pieczęć magistratu kutnowskiego z czasów pruskich (APK, Akta miasta Kutna sygn. 16)

Druga zachowana pieczęć magistracka, także odcisk w czerwonym wosku, o średnicy 35 mm różni się od poprzednich głównie legendą⁹. Stosowana była bowiem przez władze miejskie w związku je kompetencjami sądowymi, wyraźnie też określa przynależność Kutna do Prus Południowych.

W tym przypadku rysunek pieczętny nie został wpisany w tarczę herbową jak poprzednio. W polu pieczętnym w płomieniach klęczy św. Wawrzyniec z atrybutami identycznie jak na wcześniejszym odcisku pieczęci. Pomiedzy liniami otokowymi, z których zewnętrzna przypomina splot sznurka napis: * KOEN(igliche) • SUDPR(eusen) • IUSTIZ • MAGISTRATS • SIEGEL • ZU KUTNO.

---

⁹ APK, Hipoteka w Kutnie. sygn. 2519.

Pieczęć magistratu Kutna, przełom XVIII/XIX w., (APK, Hipoteka w Kutnie. sygn. 2519)

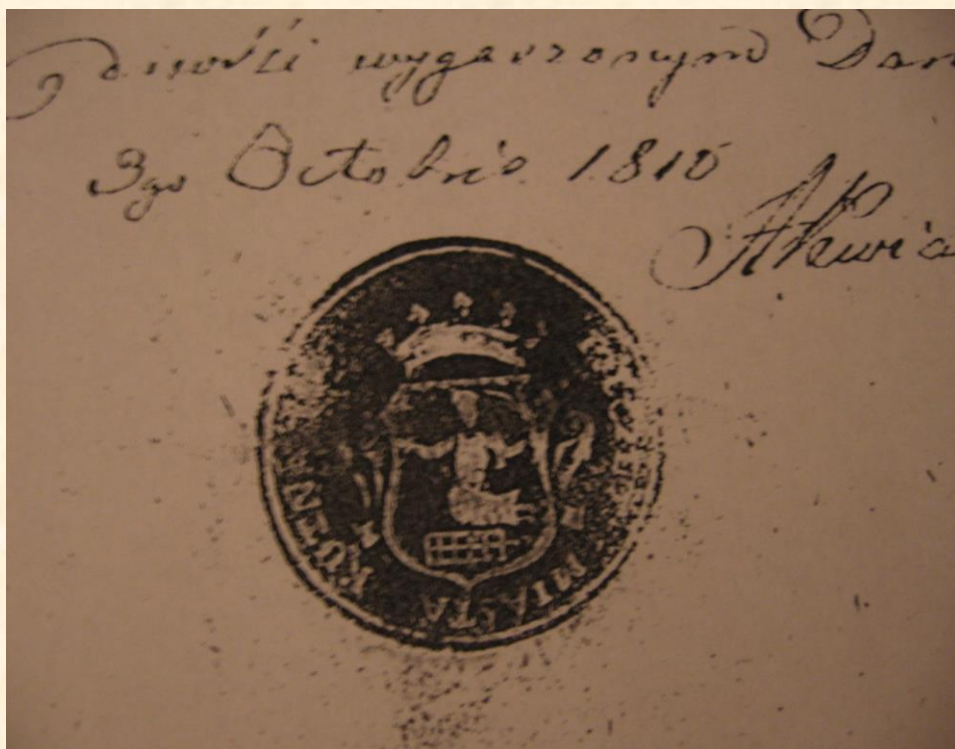
Pieczęć miasta w okresie Księstwa Warszawskiego od 1807 do 1811 roku zachowała wszystkie zasadnicze atrybuty poprzednich. W związku z kolejną zmianą przynależności państwowej i zmianą ustrojową zmieniała się legenda pieczęci, a jej rysunek został wzbogacony o nowy element. Widoczne jest to w zachowanym odcisku z 1810 roku¹⁰.

Rysunek pieczęci wpisany został w tarczę herbową identyczną jak w poprzednich pruskich. Pojawia się tu jednak dodatkowy element rysunku korona, która odnosi się do szlacheckiego stanu właściciela miasta. Kutno do połowy XIX w. było miastem prywatnym. W tym okresie należało do Walentego Rzętkowskiego. W zachowanych licznie odciskach pieczęci herbowej Walentego Rzętkowskiego występuje ta sama korona, co w pieczęci miejskiej¹¹. Legenda pieczęci znajduje się w polu pieczęci: **PIECZEŃĆ MIASTA KUTNA**.

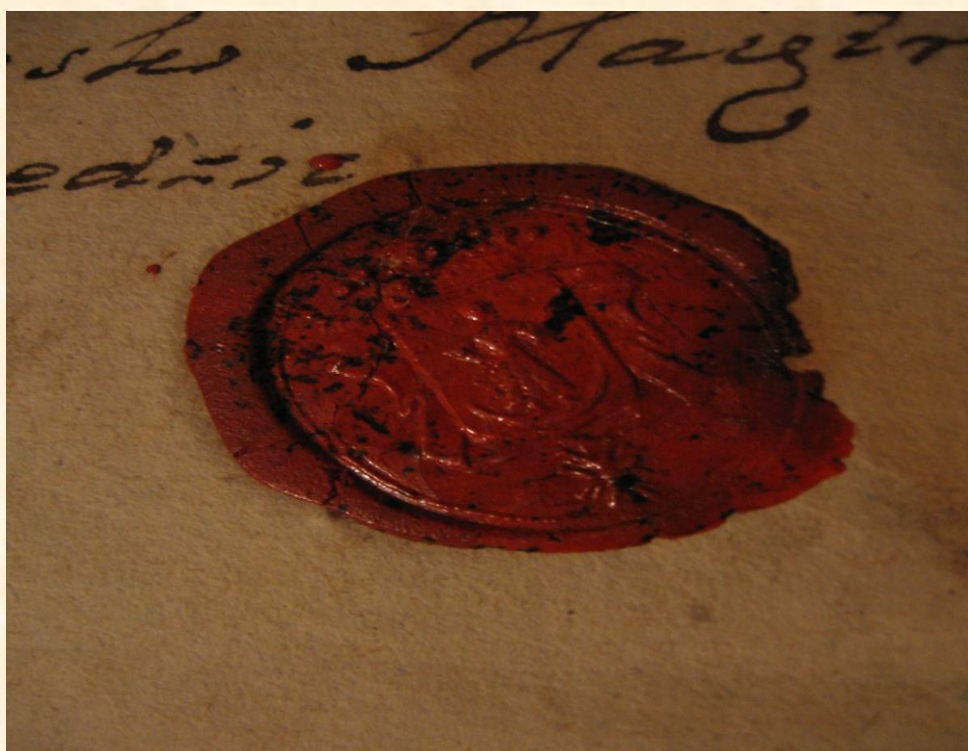
¹⁰ APK. Akta miasta Kutna, sygn. 42, k.4.2

¹¹ APK, Hipoteka w Kutnie, sygn. 1453.

Pieczęć miejska Kutna z czasów Księstwa warszawskiego (APK. Akta miasta Kutna, sygn. 42, k.42

Pieczęć lakowa Walentego Rzętkowskiego, symbol władzy sądowniczej właściciela miasta nad ludnością żydowską. (APK, Hipoteka w Kutnie, sygn. 2549.

Zachowała się jeszcze jedna interesująca pieczęć, która jest odzwierciedleniem specyfiki jurysdykcji miast prywatnych. Łączy ona elementy pieczęci prywatnej właściciela miasta i władzy sądowniczej sprawowanej przez właściciela na ludnością żydowską Kutna. Zgodnie bowiem z Ordynacją Zamojskiego wydaną w 1767r. władzę sądowniczą nad ludnością chrześcijańską sprawował sąd miejski, a w sprawach Żydów właściciel miasta¹².

Pieczęć lakowa Walentego Rzetkowskiego, symbol władzy sądowniczej właściciela miasta nad ludnością żydowską. APK, Hipoteka w Kutnie, sygn. 2549.

Rysunek pieczęci umieszczony jest w tarczy herbowej i jest powieleniem pieczęci prywatnej Walentego Rzetkowskiego¹³.

Legenda pieczęci w otoku brzmi: *ADELICH V RZETKOWSK[...]HES PATRIMONIAL GERICHT[S] SIEG(*el*):

Historia pieczęci miasta Kutna z wyobrażeniem św. Wawrzyńca jest krótka. Pieczęć stosowana była w okresie 1766 do 1811 roku, a więc tylko 45

¹² AGAD, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych, sygn. 460, s. 442.

¹³ APK, Hipoteka w Kutnie, sygn. 2549

lat. W tym krótkim czasie przeszła wiele przeobrażeń, zarówno w sferze rysunku pieczętnego, jak i napisów w legendzie. Była odzwierciedleniem burzliwych dziejów miasta na tle wielkiej historii. Jak widać z powyższego treść tych pieczęci może nam wiele powiedzieć o ustroju miast prywatnych i dziejach politycznych kraju. Patrząc na nie trudno pominąć jest również ich aspekt artystyczny - to po prostu bardzo ładne pieczęcie.

Długo również leżały w zapomnieniu. Większość tu prezentowanych odcisków pieczęci zachowała się na starych aktach hipotecznych z okresu pruskiego. Do APK zostały one przekazane w 1995 z Sądu Rejonowego w Kutnie. Teraz po wielu latach mogą być przypomniane wypełniając lukę w temacie pieczęci miasta Kutna i naprawić błąd zacnego burmistrza.

Jolanta Leśniewska